

Лариса ГАВРИШ,
orcid.org/0000-0001-9830-7059
старший науковий співробітник
Науково-пошукового відділу керамологічних джерел
«Національний архів українського гончарства»
Центру збереження гончарної спадщини України
Національного музею-заповідника українського гончарства
(Опішня, Полтавська область, Україна) larisagavrish@meta.ua

УЧАСТЬ СКУПНИКІВ У ЗБУТІ ГЛИНЯНИХ ВИРОБІВ ГОНЧАРІВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто один із аспектів процесу реалізації глиняних виробів гончарів у кінці ХІХ – початку ХХ століття, а саме участь у ньому скупників. Територіально дослідження охоплює провідні гончарні осередки тогочасних Харківської, Полтавської та Чернігівської губерній. На основі опрацьованих писемних джерел з'ясовано, що скупники в досліджуваній період були активною складовою процесу продажу кераміки. Посуд вони скуповували оптом, користуючись при цьому специфічними гончарськими метрологічними одиницями лічби («рядова сотня», «сотня з укладом», «горно»), які в різних осередках мали різний склад і кількісне наповнення.

Встановлено, що посередники могли бути місцевими й приїжджими. Майстри надавали перевагу співпраці з посередниками-односельцями. При продажу товару скупникам гончарі зазвичай втрачали близько 30% можливого прибутку. При поганих погодних умовах, коли дороги ставали непрохідними, ця цифра зростала. До послуг посередників гончарів змушували звертатись найчастіше відсутність тягової сили та вільного часу для розвозу посуду по ярмарках та базарах, посилення конкуренції між самими виробниками.

Описано унікальний випадок діяльності скупника-монополіста М. М. Демченка в Поставах Лохвицького повіту Полтавської губернії.

Встановлено, що посередники найчастіше продавали гончарні вироби за готівку, але траплялися випадки, коли вони обмінювали посуд на продукти харчування.

Вдалося встановити імена деяких скупників, місця, куди вони возили посуд для подальшого перепродажу.

Опрацьований матеріал дозволив автору зробити висновки про те, що в кінці ХІХ – на початку ХХ століття продаж глиняних виробів за участі скупників став домінуючим, порівняно із самостійною реалізацією гончарями-виробниками.

Важливість дослідження полягає в тому, що вперше узагальнено матеріал про участь скупників у збуті продукції гончарів Харківської, Полтавської та Чернігівської губерній у досліджуваній період.

Ключові слова: скупник, збут, глиняний посуд, рядова сотня, сотня з укладом, горно, гончар.

Larisa GAVRISH,
orcid.org/0000-0001-9830-7059
Senior Researcher
Scientific and Research Department of Ceramological Sources
“National Archive of the Ukrainian Pottery”
of the Center of the Ukrainian Pottery Heritage Preservation
National Museum and Preserve of the Ukrainian Pottery
(Opishnia, Poltava Region, Ukraine) larisagavrish@meta.ua

PARTICIPATION OF BUYERS IN THE TRADE IN EARTHENWARE OF THE POTTERS OF THE LEFT-BANK UKRAINE IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY

The paper deals with one of the aspects of trade in earthenware of potters in the late 19th – early 20th centuries, namely, the participation of buyers in this process. Geographically, the article encompasses the leading pottery centers of the Kharkiv, Poltava, and Chernihiv provinces as on that time. The study of the written sources has shown that the buyers during the period under study were an active element of the sale of ceramics. They bought the crockery in bulk using specific pottery metrological units of account (“ordinary hundred”, “hundred with layout”, “kiln”), which corresponded to different content and quantities in different areas.

Both the locals and the visitors could act as buyers. The craftsmen preferred to co-operate with the intermediaries from their own villages. The potters could lose approximately 30 per cent of their potential income selling their goods to buyers. This rate could increase even further in bad weather conditions when roads became impassable. The potters

were forced to use the services of buyers due to the lack of beasts of burden and free time for transporting crockery to fairs and markets, the increase in competition between the producers. The paper describes the unique case of the work of a monopolist buyer M. M. Demchenko in the village of Postavmuka of the Lokhvytsia district of the Poltava province.

Some middlemen have been found to sell earthenware for cash, but occasionally the former was exchanged for food.

Names of some buyers, places where crockery was transported to for subsequent resale have been ascertained.

The processed material has allowed the author to make conclusions about the trade in earthenware in the late 19th – early 20th century with the participation of buyers became dominant, comparing with the independent trade by producing potters.

The study is important because it has generalized the materials on the participation of buyers in the trade in the produce of the potters of Kharkiv, Poltava, and Chernihiv provinces during the researched period for the first time.

Key words: buyer, trade, earthenware, ordinary hundred, hundred with layout, kiln, potter.

Постановка проблеми. Гончарний промисел в Харківській, Полтавській та Чернігівській губерніях був одним із наймасовіших кустарних виробництв по кількості задіяного у ньому населення. Він був дієвим чинником соціально-економічного розвитку досліджуваних територій. Продаж виробів – важливий етап гончарного виробництва, оскільки від його результатів залежав добробут виробників. Гончарі традиційно самостійно займалися реалізацією гончарного посуду, але на кінець XIX століття цю функцію на себе поступово стали перебирати посередники – скупники. На сьогодні питання участі скупників у процесі збуту кераміки лишається малодослідженим і потребує детального наукового вивчення для створення цілісної картини розвитку гончарства на досліджуваних територіях.

Аналіз досліджень. Обстеженням промислу як окремих осередків, так і цілих губерній в кінці XIX – на початку XX століття займалися переважно представники державних органів, яких цікавила економічна складова виробництва, та етнографи, які фокусували свою увагу на традиційно-побутовій складовій промислу. У цей період з'явилися праці статистичного характеру (Ааронский, 1916; Василенко, 1889; Зарецкий, 1994; Лисенко, 1900, 1904; Олейников, 1900; Пакульский, 1898; Соколовский, 1883; Твердохлебов, 1885), які містять розпорошену інформацію про участь скупників у процесі збуту гончарних виробів. У роботах сучасних керамологів (Овчаренко, Пошивайло, 2004) також зустрічаються фрагментарні дані з досліджуваного питання.

Історіографічний аналіз опрацьованих джерел дозволяє зробити висновок про відсутність комплексного дослідження щодо участі посередників у процесі продажу кераміки.

Мета статті – базуючись на аналізі опрацьованих джерел, узагальнити фрагментарну інформацію про участь скупників в процесі реалізації гончарних виробів майстрів Харківської, Полтавської, Чернігівської губерній у кінці XIX – початку XX століття.

Вклад основного матеріалу. На кінець XIX століття зі збільшенням кількості гончарів й посиленням конкуренції між ними роздрібний продаж гончарних виробів самими майстрами став втрачати свої позиції, роль посередників між гончарем і споживачем стали виконувати скупники. «Без скупщика во многих случаях работа кустарей не приняла бы массового характера, так как другим путем найти изделиям выход на большой рынок трудно» (Кустарная промышленность и сбыт кустарных изделий, 1913: 112).

Переважаючим став оптовий спосіб збуту, при якому основною одиницею розрахунку була гончарська сотня. Якщо до її складу входило 100 окремих предметів, вона називалася «рядовою», «простою», якщо ж більше 100 – «сотня з укладом» (Зарецкий, 1894: 92). Окрім сотень оптовий рахунок при продажу вівся також такою найбільшою специфічно гончарською метрологічною одиницею визначення кількості глиняних виробів як «горно» (у прямому значенні – піч для випалювання посуду). Склад обох сотень, як і величина малого, середнього й великого горна, у різних гончарних осередках відрізнявся.

Далі розглянемо участь скупників у збуті продукції гончарів Харківської, Полтавської, Чернігівської губерній.

У середині 1880-х років у Харківській губернії до валківської (Охтирський повіт) простої сотні входили: 20 золільників, 20 підворотнів, 20 плоскунів, 20 укладачів, 10 мисок, 10 покришок (Твердохлебов, 1885: 50). У Боромлі цього ж повіту просту сотню складали 30 золільників, 30 підворотнів, 30 укладачів, 10 покришок (Твердохлебов, 1885: 19).

В Охтирці «закупка посуды перекупщиками производится по заказу и случайно. В первом случае сделки производятся на дому у гончарей, во втором – где придется. Обычно перекупщики, заказывая посуду, дают задатку 10–15 руб., иногда – половину условной суммы. Доставка за счет покупателя. Цена подводы за 100 верст конной, вмещающей 500 штук посуды простой сотни и 500 рядовой – 5–6 руб., – воловьей, вмещаю-

щей 400 шт. простої і 550–600 шт. рядової, – 7–8 руб.» (Твердохлебов, 1885: 15).

Скупники за сотню простої посуду платили гончареві 2,5–3 руб. (взимку – 1 руб. 20 к.), полив'яного – 6–8,5 руб. (Соколовський, 1883: 55; Твердохлебов, 1885: 7, 26). Посуд перевозили на свої склади й потім продавали на місцевих базарах та ярмарках, але вже за більшу ціну: простий по 5 руб., полив'яний – 12–14 руб. У перекупника можна було знайти потрібний товар у будь-яку пору року, тоді як у гончаря він був не завжди.

Якщо перекупники робили замовлення на виготовлення посуду, то вони давали завдаток, який іноді становив половину вартості всього товару.

Розповсюдженням було явище, коли скупники, що проживали в населених пунктах, де гончарство не набуло поширення, або майстрів було мало, їздили в певні осередки й привозили звідти товар для подальшого перепродажу вдома. Наприклад, Олександр Твердохлібов зазначав, що в Куземіні шість гончарів й два скупники возами купують посуд більських майстрів, а потім перепродують чи обмінюють вдома та найближчих хуторах (Твердохлебов, 1885: 51).

На Харківщині скупники окрім продажу глиняних виробів за готівку, обмінювали їх на продукти, «этот способ практикуют и перекупщики, даже больше, чем сами гончары» (Твердохлебов, 1885: 15).

Дослідниками було зафіксовано імена основних посередників, які торгували глиняним посудом. Наприклад, у Куп'янському повіті перепродажем займалися «Леонтий Безмен (с 1862 г.), солдат Иван Дурманчук, а с 1882 года и Китных» (Соколовський, 1883: 55). В Охтирці скупництвом глиняного посуду займалися: «Горишний, Наум Гонка и Костенко» (Твердохлебов, 1885: 15). У Богодухові, де гончарством не займалися, постійними скупниками товару, привезеного з Валок, Опішні, Котельви, Охтирки, Станичного були «Лука Тимченко с братом, Павел Винницкий, солдат Гавриленко. Есть также и несколько временных торговцев. Тимченко имеет лавочку; покупает и у хозяев-производителей, и у перекупщиков» (Твердохлебов, 1885: 50). У Боромлі глиняні вироби скупували «Ф. Коваленко с женой, Моисей Иванченко, Иван Сахно, Василий Проценко, Матвей Биленко, Дмитрий Кутась, Василий Василенко, Петро Коваленко (Шабро) и Гаврило Башлай» (Твердохлебов, 1885: 49).

Головними ареалами збуту глиняного посуду для перекупників традиційно були Харківська губернія, сусідні Полтавська, Курська, Область Війська Донського, Південь. Наприклад, охтир-

ські скупники возили товар в Лебедин, Богодухів, Суми, Краснопілля, Писарівку, Лохвицю, Сорочинці, Ромни, Гайворон, Полтаву, Харків. Посуд скупники у віддалені райони доставляли різними способами: волами чи кінями, залізницею, по воді (із Ізюмського повіту Сіверським Дінцем).

На Полтавщині була схожа ситуація. Етнограф Віктор Василенко в своєму звіті про обстеження Опішного Зіньківського повіту (1882) зазначав, що часто малозабезпечені гончарі змушені були збувати готові вироби «кулакам – власникам складів», зазначаючи при цьому фінансових втрат: «...выручают едва 4 р. 50 к. за сотню, которую можно распродать в розницу за 7 р. 50 к. – 8 р.». На цей період у містечку було 3–4 «складчика» (Василенко, 1889: 37). А 1901 року на ярмарок у Василівку Полтавського повіту привезли гончарні вироби вже 17 опішнянських скупників (Пречистенская ярмарка в с. Васильевке (Яновщина Н. В. Гоголя тоже) Полтавского уезда 6–8 сентября 1901 года, 1904: 51).

Зазвичай односельцям виробники продавали гончарні вироби дешевше, ніж приїжджим скупникам, яких місцеві називали «гарбачанами» (похідне від назви великого воза – гарби).

У Опішному посуду скупували, окрім місцевих, скупники з Катеринославщини, Київщини та Херсонщини, у Поставмуки Лохвицького повіту найчастіше приїжджали скупники з Ічні Борзнянського повіту Чернігівської губернії, вироби гончарів Миргородського повіту посередники розвозили по Полтавщині (Хорольський, Полтавський, Кременчуцький, Золотоніський, Переяславський, Пирятинський повіти) (Ааронський, 1916: 139). Зафіксовано, що гончарі Глинська Роменського повіту вдавалися до послуг «прасолів» (так називали скупників з Чернігівщини).

Сотнями купували посуд переважно гончарі-односельці, які не завжди мали достатню кількість власного випаленого посуду для виїзного торгу. За 100 штук «червоного» або «синього» більшого посуду та 60–100 штук «укладу» (меншого посуду) вони платили виробникам 2 руб. 50 коп. Сотня полив'яного або вкритого «побілом» посуду цінилася від 3 до 4 руб. Ціна також залежала від того, який посуд входив до «сотні» та «укладу». Так, наприклад, наявність «золіників» на 50 коп. піднімала ціну «сотні без укладу» (Лисенко, 1900: 364).

Траплялися випадки, коли скупником був односелець, який у скрутний час кредитував гончаря. У такому випадку, щоб не втратити прихильності позичальника, ціну часто доводилося зменшувати до 20 коп. на кожному карбованці (Лисенко, 1900: 364).

Горнами посуд у гончарів Глинська купували приїжджі скупники, «горн в 3½ сотни ... 9 р. и до 10 р., ... горн в 4 сотни простой посуды дает около 10 руб.» (Лисенко, 1900: 364).

Для самих торговців було зручніше забрати товар в одному місці, домовляючись з одним майстром. Гончарям теж було вигідно продати значну частину товару відразу й отримати всю суму одночасно.

Ціни на гончарні вироби залежали також і від погоди: коли за несприятливих природних умов (найчастіше навесні та восени) дороги були майже непрохідними, вартість посуду ставала нижчою. Глинські гончарі свідчили, що «в грязь» у відчаї раді збути сотню і за 2 руб., аби тільки було кому (Лисенко, 1900: 364).

Не дивлячись на перевагу в прибутковості під час самостійного продажу, до кінця XIX століття в середовищі глинських гончарів почала спостерігатися тенденція до скорочення чисельності майстрів, які самостійно збували власні вироби: «Лет 10 назад, говорили они, – среди нас таких, что сами повсюду развозили горшки и продавали, было больше 10, а тепер почти все ждем барышников, пока приедут и заберут» (Лисенко, 1900: 349). Пояснити це явище можна тим, що значна частина майстрів не мала власного транспорту, який доводилося наймати для розвозу виробів до віддалених торжищ, не будучи при цьому впевненим в успішності продажу. Місцеві ж базари були переповнені гончарним посудом і, як свідчили самі майстри «як-бы мы на базаре продавали, то доси вже с голоду поздыхали-бы» (Лисенко, 1900: 362).

На 1900 рік із 47 глинських гончарів 26 чоловік продавали свої вироби винятково скупникам, 8 – продавали самостійно й іноді користувалися послугами посередників, і тільки 13 самостійно збували свій товар. На цей період припадає й збільшення кількості (до 40–50 чоловік) «прасолів» порівняно з місцевими посередниками (Лисенко, 1900: 363).

У Поставмуках (Лохвицький повіт) своїх постійних скупників не було, по миски приїжджали з Ічні («литвинки»), Канівець Золотоніського повіту, Вороньків, Мелехів, рідко з Переяслава. Час від часу поставмуцький крамар Василь Пятецький скуповував миски у односельців (іноді у тих, хто були боржниками у його лавці в рахунок боргу) і потім перепродував. Унікальною на той час (принаймні, більше подібної інформації в опрацьованих джерелах не зафіксовано) є інформація про Михайла Митрофановича Демченка, скупника із с. Потерюхи. Він запропону-

вав поставмуцьким гончарям укласти з ним угоду про продаж йому всіх виготовлених ними мисок. На пропозицію відгукнулося 40 майстрів, з ними були укладені річні контракти. В угоді було обумовлено склад сотні (50 двійників, 120 трійників, 100 четвериків, 50 п'ятериків, усього 320 штук посуду), її ціна (5 руб.) та розміри мисок. Майстри не мали права продавати свій товар (окрім браку) іншим посередникам. Скупник, у свою чергу, мав у шестиденний термін розрахуватися з майстром. За порушення умов контракту передбачалася неустойка в розмірі 10 руб. (Лисенко, 1904: 70–71). На перший погляд, це було ризиковано, оскільки поставмуцькі миски від тривалого зберігання втрачали свої товарні якості («не выдерживают долгого лежания на складах и в сырости: они темнеют и теряют звон сухой, только что выжженной, посуды» (Лисенко, 1904: 72)). Але накопичені великі запаси посуду дозволили демпінгувати ціни. Якщо інші скупники спочатку платили гончарям за сотню мисок 6–7 руб., то Демченко перепродував по 5 руб. 50 коп. Посередники спочатку не хотіли співпрацювати з ним, вбачаючи сильного конкурента, але згодом зрозуміли свою вигоду і стали диктувати таку ж ціну гончарям, які не підписали угоду з Демченком. У результаті втратили самі виробники, які змушені були погодитись на умови скупників і знизити ціни на вироби. Коли у майстрів, що підписали угоду, поцікавились, що їх змусило піти на цей крок, вони відповіли, що таким чином вони уникали проблеми збуту, пошуку покупців, маючи обумовлену гарантовану плату за товар.

Ічнянські перекупники могли брати посуд в борг «на віру», або заплатити за весь товар, але для реалізації спочатку взяти одну частину, а згодом іншу. Зазвичай миски їм продавали від 5 руб. 50 коп. до 8 руб. за сотню, а коли була погана погода («в грязь»), то доводилось віддавати по 4 руб. 50 коп.

Схожий досвід скупництва існував у Сенчі Лохвицького повіту в 1880-х роках. Місцевий гончар Лука Чумарний скуповував посуд по 3–5 руб. за сотню й розвозив по торгах, або перепродував іншим скупникам (Лисенко, 1904: 131).

На початок XX століття сенчанські гончарі змушені були самостійно збувати свій товар, оскільки скупники до них перестали заїжджати. Майстри пояснювали це так: «Куда наша макитра пойдет? Везде ее делают. А миски в Опoшни и Поставмуках делают еще «кращия», чем у нас» (Лисенко, 1904: 131). Подібна ситуація склалася й в Городищі Лохвицького повіту. Раніше туди приїздили скупники з Пирятина, Драбова, Теплівки, а

1904 року місцеві гончарі свідчили, що «оце два годи й зовсім не приїздили» (Лисенко, 1904; 183).

Бували випадки, коли скупники оптом брали товар у майстрів безпосередньо на ярмарках та базарах. Є дані про 17 торговок, які на Лубенському покровському ярмарку (1891) оптом купували посуд «на вози» і «на сотні», а потім перепродували вроздріб (Опыт исследования украинских крестьянских ярмарок. Описание Лубенской Покровской ярмарки, 1892; 15). Іноді перекупки, щоб урізноманітнити асортимент, об'єднувались і в складчину купували по возу у різних виробників, щоб потім поділитись товаром. Прикметно, що на цей ярмарок привезли 71 віз глиняного посуду загальною вартістю 1 065 руб., його збутом займалися 30 гончарів, що продавали власний посуд, і 40 перекупників (Опыт исследования украинских крестьянских ярмарок. Описание Лубенской Покровской ярмарки, 1892; 10).

На початок ХХ століття скупництво набуло ще більшого поширення, про що свідчать статистичні звіти. Наприклад, на Пречистенський ярмарок, що проходив у с. Василівка Полтавського повіту (6–8 вересня 1901 року) власні вироби привезли 15 кустарів і 17 скупників (причому всі вони були з Опішні й скуповували товар у односельців). Загальну вартість глиняних виробів, привезених на ярмарок виробниками, було оцінено в 115 руб., тоді як перекупників – у 230 руб. (Пречистенская ярмарка в с. Васильевке (Яновщине Н. В. Гоголя тоже) Полтавского уезда 6–8 сентября 1901 года, 1904; 58). З цього можна зробити висновки про зменшення прибутковості гончарного промислу для самих майстрів і про причини збільшення кількості посередників.

Залучали скупників до оптового продажу глиняних виробів і на Чернігівщині. Якщо перекупник не мав достатніх коштів, то брав товар у кредит по ринковій ціні й розраховувався з майстром зго-

дом. Більш заможні посередники платили відразу, більше того, іноді давали завдаток, щоб бути впевненими, що гончар продасть свої вироби саме їм. Перекупники також обумовлювали, якого посуду й скільки входило до замовленого товару. Як і в інших гончарних осередках, скупники при подальшому перепродажу піднімали ціну на 30%, отримуючи значні прибутки (Пакульский, 1898; 103).

У Олешні (Городнянський повіт) скупників називали «перекупнями». Дослідник гончарства Чернігівщини П. Олейников у звіті за 1899 рік зауважував, що в Олешні скупництво не набуло масового поширення, оскільки «каждый кустарь имеет свою лошадь, а иные и по несколько, на которых и развозят посуду» (Олейников, 1900; 251). Скуповували посуд переважно жителі сусідніх сіл, далі везли в південні губернії або перепродували євреям у Чернігові, Прилуках, Ніжині. Рідше збували вироби оптом перекупникам із Могилевської губернії по 1,5 руб. за сотню (Овчаренко, Пошивайло, 2004; 45).

Висновки. Таким чином, узагальнюючи викладений матеріал, можемо стверджувати, що скупники відігравали важливу роль у процесі збуту глиняних виробів гончарів Харківської, Полтавської, Чернігівської губерній у досліджуваний період. За їх участі розширювались ареали поширення кераміки далеко за межі осередків. Гончарі, увільнені від довготривалого процесу продажу, мали більше часу для роботи. Разом з тим, слід зауважити, що цінова політика, яку провадили скупники, суттєво зменшувала прибутковість гончарного промислу для самих виробників, що ставило під загрозу його майбутнє існування. Подальше вивчення порушеного питання дозволить у перспективі підготувати узагальнююче дослідження про збут глиняних виробів гончарів Лівобережної України в другій половині ХІХ – початку ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ааронский Н. В. Профессиональные занятия населения Полтавской губернии. По данным подворной переписи 1910 года. Полтава : Типо-литография Т-ва Печатного Дела, 1916. 237 с.
2. Василенко В. И. Местечко Опощня, Зеньковского уезда, Полтавской губернии. Статистико-Экономический Очерк. Полтава : Типография Губернского Правления, 1889. 40 с.
3. Зарецкий И. А. Гончарный промысел в Полтавской губернии. Полтава : типо-литография Л. Фришберга, 1894. 3 нен., II, 126, XXIII, VI, II с.
4. Кустарная промышленность и сбыт кустарных изделий. Составил А. А. Рыбников. Кроме главы IV, третьей части, которую составил А. С. Орлов. Москва : Типография П. П. Рябушинского, 1913. 241 с. (174 с. приложений).
5. Лисенко С. И. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии: Роменский уезд. Одесса : Славянская тип. Н. Хрисогелос, 1900. Вып. 2. 540 с.
6. Лисенко С. И. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии: Промыслы Лохвицкого уезда. Полтава : типо-литогр. Торгов. Дома «Л. Т. Фришберг», 1904. Вып. 3. 194 с.
7. Овчаренко Людмила, Пошивайло Олесь. Олешнянська земська навчальна майстерня: безрезультативні спроби модернізації народної технології гончарства. Український керамологічний журнал. № 4 (14). 2004. С. 39–47.

8. Олейников П. Т. Гончарное производство в Нижегородской, Киевской и некоторых других губерниях. *Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России*. С.-Петербург : типография В. Киршбаума. Т. VI. 1900. С. 223–253.
9. Опыт исследования украинских крестьянских ярмарок. Описание Лубенской Покровской ярмарки 28-го сентября – 2-го октября 1891 года. Составил Я. П. Забило. Полтава : Типо-литография И. А. Дохмана, 1892. 34 с.
10. Пакульский Н. А. Краткие очерки кустарных промыслов Черниговской губернии. К. : тип. И. И. Горбунова, 1898. 119, IV с.
11. Пречистенская ярмарка в с. Васильевке (Яновщине Н. В. Гоголя тоже) Полтавского уезда 6–8 сентября 1901 года. Опыт статистического исследования с изложением метода описания. Полтава : Электрическая Типо-Литография Тор. Дома «Л. Фришберг», 1904. 75 с.
12. Соколовский Л. Гончары в Купянском уезде в 1880 году. Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии. Харьков : Типография Губернского правления, 1883. Вып. II. С. 33–57.
13. Твердохлебов А. Д. Гончарный промысел в Ахтырском уезде в 1881 году. Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии. Харьков : Типография Губернского правления, 1885. Вып. III. С. 1–52.

REFERENCES

1. Aaronskiy N. V. Professionalnyie zanyatiya naseleniya Poltavskoy gubernii. Po dannym podvornoy perepisi 1910 goda [Professional Trades of the Population of the Poltava Region. Based on the Census of 1910]. Poltava : Tipo-litografiya T-va Pechatnogo Dela, 1916. 237 s. [in Russian].
2. Vasilenko V. I. Mestechko Oposhnya, Zenkovskogo uезда, Poltavskoy gubernii. Statistiko-Ekonomicheskiy Oчерk [Town of Oposhnia, of Zenkov District, of Poltava Province. Statistical and Economic Feature]. Poltava : Tipografiya Gubernskogo Pravleniya, 1889. 40 s. [in Russian].
3. Zaretskiy I. A. Goncharnyyi promysel v Poltavskoy gubernii [Pottery Trade in Poltava Province]. Poltava : tipo-litografiya L. Frishberga, 1894. Z nen., II, 126, XXIII, VI, II s. [in Russian].
4. Kustarnaya promyshlennost i sbyit kustarnyih izdeliy. Sostavil A. A. Ryibnikov. Krome glavyi IV, tretey chasti, kotoruyu sostavil A. S. Orlov [Cottage Industry and Sale of Hand-Made Goods]. Moskva : Tipografiya P. P. Ryabushinskogo, 1913. 241 s. (174 s. prilozheniy). [in Russian].
5. Lisenko S. I. Oчерki domashnih promyselov i remesel Poltavskoy gubernii: Romenskiy uезд [The Features on Household Trades in the Poltava Province: Romny District] Odessa : Slavyanskaya tip. N. Hrisogelos, 1900. Vyip.2. 540 s. [in Russian].
6. Lisenko S. I. Oчерki domashnih promyselov i remesel Poltavskoy gubernii: Promysel'yi Lohvitskogo uезда [The Features on Household Trades and Crafts of the Poltava Province: Trades of Lokhvitsa District]. Poltava : tipo-litogr. Torgov. Doma “L. T. Frishberg”, 1904. Vyip. 3. 194 s. [in Russian].
7. Ovcharenko Lyudmila, Poshivaylo Oles. Oleshnyanska zemska navchalna maysternya: bezrezultativni sprobi modernizatsiyi narodnoyi tehnologiyi goncharstva [Oleshnia Provincial Study Craftshop: Ineffectual Attempts at Modernizing the Folk Pottery Technology] UkraYinskiy keramologichniy zhurnal. # 4 (14). 2004. S. 39–47. [in Ukrainian].
8. Oleynikov P. T. Goncharnoe proizvodstvo v Nizhegorodskoy, Kievskoy i nekotoryih drugih guberniyah [Pottery Production in Nizhnii Novgorod, Kiev, and Some Other Provinces]. *Otchetyi i izsledovaniya po kustarnoy promyshlennosti v Rossii*. S.-Peterburg : tipografiya V. Kirshbauma. T. VI. 1900. S. 223–253. [in Russian].
9. Opyit izsledovaniya ukrainskih krestyanskih yarmarok. Opisanie Lubenskoy Pokrovskoy yarmarki 28 go sentyabrya – 2 go oktyabrya 1891 goda [The Experience of Studying the Ukrainian Peasant Fairs. The description of Lubny Pokrova Fair on September 28 – October 2, 1891]. Sostavil Ya. P. Zabilo. Poltava : Tipo-litografiya I. A. Dohmana, 1892. 34 s. [in Russian].
10. Pakul'skiy N. A. Kратkie oчерki kustarnyih promyselov Chernigovskoy gubernii [Short Features of Household Trades in Chernigov Province]. K. : tip. I. I. Gorbunova, 1898. 119, IV s. [in Russian].
11. Prechistsenskaya yarmarka v s. Vasilevke (Yanovschine N. V. Gogolya tozhe) Poltavskogo uезда 6–8 sentyabrya 1901 goda [The Nativity of the Blessed Virgin Fair at the village of Vasilievka (and at Yanovshchina of N. V. Gogol as well) of the Poltava District on September 6th-8th, 1901]. Opyit statisticheskogo izsledovaniya s izlozheniem metoda opisaniya. Poltava : Elektricheskaya Tipo-Litografiya Tor. Doma “L. Frishberg”, 1904. 75 s. [in Russian].
12. Sokolovskiy L. Goncharyi v Kupyanskom uезде v 1880 godu [Potters in Kupiansk District in 1880]. Trudyi komissii po issledovaniyu kustarnyih promyselov Harkovskoy gubernii. Harkov : Tipografiya Gubernskogo pravleniya, 1883. Vyip. II. S. 33–57. [in Russian].
13. Tverdohlebov A. D. Goncharnyyi promysel v Ahtyrskom uезде v 1881 godu [Pottery Craft in Okhtyrka District in 1881] Trudyi komissii po issledovaniyu kustarnyih promyselov Harkovskoy gubernii. Harkov : Tipografiya Gubernskogo pravleniya, 1885. Vyip. III. S. 1–52. [in Russian].